

NACIONALNA POSEBNOST I OPĆA ZAKONITOST

(Uvodni referat na znanstvenom susretu u povodu objavljivanja zbornika *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima*, izd. »Liber«, Zagreb 1970)

ALEKSANDAR FLAKER

Nema dvojbe da je čovjeku prilično neugodna dužnost da se svrsta među prve znanstvene kritičare knjige kojoj je sam bio jedan od urednika i u koju je uložio i vlastiti trud. Sasvim je, međutim, sigurno da urednik znanstvenoga zbornika takvoga tipa bolje od mnogih drugih razabire koliko se knjiga u cjelini i prilozi pojedinih suradnika razlikuju od unaprijed ustanovljene koncepcije knjige. Valja stoga podsjetiti na načela koja smo god. 1966. dogovorno odredili u Institutu za znanost o književnosti, a formulirali ih u *Tezama i nacrtu rada* na znanstvenom projektu *Novija hrvatska književnost prema evropskim književnostima* i objavili ih u »Umjetnosti riječi« (X, 3-4, 1966, str. 183-199), a manje upućene obavijestiti kako ova knjiga nije nastala kao izbor iz hrvatskih poredbenih studija posljednjega vremena, već je sastavljena isključivo od priloga koji su pisani s tom namjenom ili pripremljeni na poziv Instituta. Naša želja, također, nije bila da damo presjek kroz postojeću djelatnost istraživača koji se služe poredbenim metodama, nego da privučemo na suradnju veći broj historičara stranih književnosti, pa i onih koji nisu pokazivali kroatističku orijentaciju u svome radu, i tako da djelujemo na stanovitu preorijentaciju znanstvenih neofiloloških kadrova prema povijesti hrvatske književnosti kao prirodnom i potrebnom predmetu njihova bavljenja.

Od u god. 1966. dogovorenih načela ističemo ovdje dva: jedno – kompozicijsko i drugo – metodološko. U kompoziciji već tada zamišljenog zajedničkog rada, a zatim i knjige, kako se to vidi iz *nacrta rada*, željeli smo biti što cjelovitiji u tretiranju problematike hrvatske književnosti prošlog i našeg stoljeća, što svestraniji u određivanju ključnih, ali mahom već otprije indiciranih problema, htjeli smo što je moguće više pridonijeti stvaranju sintetičnijih sudova o pojedinim razdobljima hrvatske književnosti u njezinim novijim epohama. S obzirom pak na metodologiju tada planiranih radova postavili smo u našim tezama na-

čelo koje smo bili, iz praktičnih razloga, nazvali »kroatocentričnošću«, a taj je pojam imao označiti našu težnju da poznavanje stranih književnosti i evropskih književnopovijesnih procesa, kao i pojedine spoznaje iz područja suodnosa hrvatske književnosti i evropskih književnih modela stavimo u službu preispitivanja i istraživanja nacionalne povijesti književnosti i njezinih posebnosti u odnosu prema općim zakonitostima književne evolucije. Da su naše, u biti vrlo jednostavne i jasne, teze izazvale zanimanje i u stranim znanstvenim, komparatističkim, sredinama, razlogom je stanje u suvremenim poredbenim proučavanjima koja sve više gube svoju prijašnju autonomiju unutar naše znanosti, pa se danas najčešće integriraju u opća teorijska ili književnopovijesna razmišljanja, a rjeđe se stavljaju u funkciju proučavanja nacionalnih književnosti, osobito kada se radi o književnostima koje nisu u evropskom književnom krugu predstavljale stilogeni faktor. Naše su teze tako, u nešto promijenjenom obliku, mogle biti objavljene u Slovačkoj i DR Njemačkoj (na ruskom i njemačkom jeziku¹), povoljno su ocijenjene s tribine praškog slavističkog kongresa,² a nakon što su ušle u urednikovu knjigu *Književnih poredbi* upravo su one isticane u nizu stranih znanstvenih kritika kao temeljna znanstvena poruka te knjige.³

Možemo reći da je načelo cjelovitosti i povijesnoga opsega istraživanja u knjizi nepotpuno ali ipak provedeno, nekada čak i na štetu metodološke kakvoće djela: zastupljene su glavne epohe hrvatske književnosti novijega vremena, predložena su ili implicirana nova rješenja nekih ključnih problema, niz priloga predstavlja pokušaj sintetiziranja dosadašnjih istraživanja ili sudova, mjestimično su povučene smione paralele koje upućuju na nova rješenja u povijesnom smještavanju značajnih djela. Razumije se, ostale su u knjizi velike praznine od kojih su neke nagoviještene već u nacrtu rada. Međutim, one se ne bi smjele tražiti isključivo u smjeru nezastupljenosti ovih ili onih stranih književnosti kao izvorištima modela prema kojima se ovako ili onako odnosila hr-

¹ A. Flaker, *Istorija nacional'noj literatury i sravnitel'noe literaturovedenie. Tezisy*. »Slavica Slovaca«, ročnik 2, 1967, číslo 2, str. 97–104; *Geschichte der Nationalliteratur und vergleichende Literaturforschung (Thesen)* u zborniku *Aktuelle Probleme der vergleichenden Literaturforschung*, Akademie-Verlag, Berlin 1968, S. 66–73.

² Usp. Z. Urban, *K problematice srovnávacího studia jichoslovanských literatur XIX. a XX století*, u zborniku *Československé přednášky pro VI. mezinárodní sjezd slavistu v Praze*, Praha 1968, str. 214.

³ Usp. npr. Dionýz Durišín, *Dve koncepcie porovnávacieho skúmania literatúry*, »Slavica Slovaca«, roč. 4, 1969, číslo 2, str. 176–186, i u knjizi *Z dejín a teórie literárnej komparatistiky*, Bratislava 1970, str. 161–184; M. Jaehnichen, A. Flaker, *Književne poredbe*, »Zeitschrift für Slawistik« (Berlin), Band XV, 1970, Heft 1, S. 159–163. G. Il'ina, *Rusško-horvatskie literaturnye svjazi*, »Voprosy literatury« 1970, 6, str. 225–227 i Aleksandar Flaker, *Literaturnye sravnenia*, »Sovremennaja hudožestvennaja literatura za rubežom,« 1970, 3–4, str. 117–119; Vujicsics D. Sztoján, *A mai horvát összehasonlító irodalomtudomány új tendenciái*, »Helikon« 1970, 2, str. 226–228.

vatska književnost, a takve su primjedbe već bile stavljene na nacrt rada,⁴ nego prije svega u pomanjkanju odgovora na neka značajna pitanja u evoluciji hrvatske književnosti. Od takvih pitanja navodimo ovdje namsumce: odnos hrvatske književnosti prve polovice XIX stoljeća prema tradicijama evropskog i vlastitog latiniteta,⁵ zatim prema vlastitoj i evropskoj tradiciji renesanse, baroka i klasicizma, pitanje hrvatskog bidermajera i protorealističkih oblika,⁶ obrada odnosa hrvatske književnosti prema pjesničkim modelima talijanske provenijencije i širi i sintetičniji pristup pitanju odnosa prema realističkim modelima francuskog i talijanskog (verizam) podrijetla. Nije u knjizi razrađena ni problematika hrvatskoga impresionizma i secesije, a posve, dakako, nedostaju rasprave o književnopovijesnim procesima najnovijih razdoblja i književne suvremenosti. Od književnih vrsta manjkavo je predočena dramska književnost, a tek je ponegdje nagoviještena mogućnost rasprave o hrvatskoj versifikaciji i pitanjima pjesničkih struktura uopće, premda upravo na tom području imamo već metodološki promišljenih i sintetičnijih radova (mislim tu, prije svega, na studije Svetozara Petrovića i Ivana Slamniga). Izdvojili bismo, možda, kao specifično, pitanje odnosa prema stilskim prijedlozima koji su dolazili iz srpske književnosti, posebice njezinu konfrontaciju s »vukovskim« orijentacijama, kao i na široke mogućnosti tipoloških poredbi dviju nacionalnih književnosti koje su se, s različitim tradicijama, razvijale na jednakim ili srodnim temeljima govornoga jezika, bar u razdoblju o kojemu je riječ. A bit će da na tom području ima mnogo neriješenih ili zamagljenih pitanja na koja moramo dati što jasnije i preciznije odgovore.

Radi li se o pravcima kojima su se kretala naša istraživanja, u zborniku je prisutno nekoliko tendencija, nekada i u istih autora. Prva od njih nadovezuje se na metode klasičnog komparatizma koje su nam, uglavnom, predlagale slijedeći model istraživanja: ono najčešće počinje obaviješću o odnosu nekoga autora prema stranom piscu (vlastite izjave autora ili dokumenti književne kritike); temeljni se dio takvoga rada odnosi na bilježenje tema i motiva koje je naš autor preuzeo od stranoga uzora, naposljetku se sumarno zaključuje da je naš autor bio ipak izvoran jer je govorio o našim prilikama i našoj sredini. Fragmentarno takav tip istraživanja nalazimo i u ovoj knjizi, a nismo skloni da mu po-

⁴ Z. Urban vidio je nedostatak našega nacrtu u tome što se u njemu ne govori o odnosu hrvatske književnosti prema srpskoj, slovenskoj, mađarskoj, talijanskoj i engleskoj književnosti. Usp. cit. zbornik, na istom mjestu.

⁵ Valja tom prilikom napomenuti kako je paralelno s nastajanjem ove knjige tekao rad na zbornicima hrvatskih latinista, a ovi su zbornici tek otvorili mnoga zanemarivana poglavlja ove bogate tradicije. V. *Hrvatski latinisti I-II*, Zagreb 1969. u seriji »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, knjige 2-3.

⁶ U novije vrijeme i u srpskoj književnoj historiografiji ulazi u upotrebu termin bidermajera, čak kao poslijeromantičarske stilske formacije kojoj bi npr. pripadali Sterija ili Jakov Ignjatović. Usp. Dragiša Živković, *Evropski okviri srpske književnosti*, Beograd 1970, str. 50-63, 287-324.

ričemo vrijednost zbog toga što, kada je gradom bogat, može nam poslužiti i služi nam u daljem spoznavanju nacionalne književnosti. Od takve građe možemo i moramo poći dalje, ali je moramo najprije imati. Mi moramo znati je li Kumičić čitao Zolu ili upoznati odnos Matošev prema Baudelaireu i E. A. Poeu. Bilježimo, međutim, u našem zborniku i oprečnu tendenciju. U odbojnosti prema tradicionalnom komparativizmu autor se pretvara u historičara nacionalne književnosti obilno se služeći poznavanjem jedne ili više stranih književnosti, ali to poznavanje gotovo stidljivo prikriva otkrivajući se tek u metodama svoga istraživanja i pojmovnom aparatu kao stručnjak za stanovitu evropsku književnost. Ova je orijentacija dala u novije vrijeme izvrsnih rezultata i izvan našega zbornika i u mnogome već oplodila istraživanje hrvatske književnosti (sjetimo se samo za ono vrijeme provokativnih i metodološki dosljednih Škrebovih interpretacija Šenoae, Vidrića ili Slavka Kolar), a i u našem je zborniku zastupljena radovima koji predstavljaju znatan prilog poznavanju hrvatske književnosti, premda se u njima osjeća ruka germanista ili romanista. Treća tendencija, koja je danas posebno popularna izvan naših granica, vodi prema stvaranju tipoloških analogija: bilježe se srodne pojave u pisaca koji nisu stajali u izravnom dodiru i izvode se iz toga stanoviti zaključci: ovdje o hrvatskom piscu, njegovim smještavanjem u općenitiji kontekst evropskog književnopovijesnog procesa. U zborniku je ta metoda primijenjena umješno i dala je valjane rezultate, ali je ipak pokazala i opasnost do koje bi moglo doći da se istraživač nije u pravo vrijeme vratio svom temeljnom predmetu istraživanja: nacionalnom piscu. Suviše smione tipološke analogije koje predmete svoga uspoređivanja izuzimaju iz nacionalne dijakronije, čak kada na njima rade istraživači nesumnjive reputacije, dovode do rezultata koji su ravni impresionističkom postupku, premda su opremljene znanstvenim aparatom. U Barca je npr. ta metoda dovela jednom do novih spoznaja o genezi i biti hrvatskoga realizma, drugi put, kada je bila isforsirana razlozima društvenoga podneblja, vodila je prema dopadljivoj ali površnoj impresiji.⁷ I vrsnom sovjetskom istraživaču stilova, Čičerinu, desio se promašaj kada je uspoređujući Nerudu, Čehova i Kocjubinskog, ali ih izdvajajući iz nacionalnih književnopovijesnih sustava, ustanovio novu etapu evropskog realizma, tzv. »nerudovsku«⁸ novelističku etapu, premda se radi očito o povijesno vrlo različitoj genezi novelističkih oblika kod češkog, ukrajinskog i ruskog pisca.⁸ Na takve opasnosti valja možda upozoriti, ali ujedno još jednom naglasiti punu opravdanost baratanja stilskim i tipološkim analogijama

⁷ Usp. s jedne strane studiju Kovačičeva »Ladanjska sekta« prema Lazarevićevoj »Školskoj ikoni« u knjizi Članci o književnosti, Zagreb (1935), str. 53-84, s druge pak strane Mažuranić prema Puškinu, »Slavistična revija« 1950, br. 1-2.

⁸ A. V. Čičerin, *Nerudovskij etap v istorii kritičeskogo realizma*, u knjizi *Idei i stil'*, M. 1965, str. 269-286.

kakvo nam je ne tako davno u širokom rasponu prezentirao Žmegač u svojoj kritici jednoga beogradskog zbornika, tako da i danas još uvijek očekujemo njihovu samostalnu i cjelovitu razradu.⁹

Najkorektnije i najcjelovitije (ovo nije ujedno i vrijednosni sud) u ovom su zborniku izvedene očito one studije koje se temelje na proučavanju pojedinih fenomena pojedine književne vrste ili stanovitoga tipa u nacionalnoj književnosti: u jednom slučaju mjerenih o stilske modele stranih književnosti, u drugom slučaju razmatranih u nacionalnoj dijakroniji i tek mjestimično uspoređivanih s izvornim modelima, u trećem pak slučaju proučavanih u kontekstu srodnih djela u svjetskoj književnosti, ali bez izrazitoga historicizma radi li se o utvrđivanju povijesnoga slijeda pojava. Naposljetku, neka se naša istraživanja temelje na ispitivanju odnosa djela nacionalne književnosti prema evropskim stilskim formacijama i književnim pravcima: negdje su cijele studije izgrađene na ispitivanju tog odnosa, drugdje je ta problematika samo implicirana, a samo istraživanje postavlja druge ciljeve.

Upravo na ova dva tipa istraživanja htjeli bismo se još posebno osvrnuti. Kritički aplauzi već su naime istakli zapravo svrsishodnost istraživanja odnosa djela nacionalne književnosti prema općevropskom i s t o v r s n o m t i p u ili modelu književne vrste. Zašto? Očito zbog toga što rezultati istraživanja mogu u takvom tipu biti najjasnije iskazani. Naime, upravo u okvirima stanovite književne vrste ili tipa možemo najpouzdanije izvesti i odrediti cjeloviti model, a zatim, mjereći o nj (da tako kažemo) nacionalno djelo jednake vrste ili tipa, istaći ne samo srodnosti nego i različitosti, pa tako iskazati osebjnost kako djela tako i nacionalnog književnopovijesnog procesa. Tip povijesnoga romana npr. u evropskim književnostima XIX stoljeća ima prilično jasno izgrađen model – od Waltera Scotta do Puškina, Eötvösa, Šenoe, Sienkiewicza ili Jiraseka; načelo genealoškog cikliziranja proznih cjelina od Zole i Ščedrina do Gorkog, Krleže ili Faulknera ima također svoje konstante: valja dakle utvrditi kakve mijene u nas povijesni roman ili genealoški tip ciklizacije doživljavaju (a te su mijene bez dvojbe velike). U oba naša slučaja te su mijene i utvrđivane, i upravo u mjeri u kojoj su one utvrđivane, dolazili smo do rezultata potrebnih povijesti nacionalne književnosti. Načela poredbenoga istraživanja ne mogu se, naime, sastojati samo u uspoređivanju pojava nego i u njihovu razlučivanju, pa se temeljna npr. pogreška Čičerinova sastoji u tome što u svojoj studiji, opravdavajući svoj postupak govori o tome kako je u njoj »dao prispodabljanje (sopostavlenie) a ne suprotstavljanje (protivopostavlenie) za koje bi se također našlo mnogo podataka«,¹⁰ a ono bi, dodajmo, sasvim sigurno poremetilo impresiju o tipskoj istovetnosti Nerudinih i Čehovljevih novela. Na takve pogreške u metodi nije nikada dovoljno ukazivati!

⁹ V. Žmegač, *Krležiana*, »Umjetnost riječi« XII, 1968, 2, str. 109–121.

¹⁰ Cit. djelo, str. 285.

Kudikamo je kompleksniji zadatak proučavanja suodnosa unutar jedne stilske formacije i istraživanja nacionalnih posebnosti u njezinim okvirima – ili, još važnije – slučajeva kada nacionalna književnost te okvire manje ili više grubo narušava. Radi se o tome da smo u konstruktivnoj stilske formacije još uvijek prilično daleko od idealno izgrađenih modela, a takvi su nam i te kako potrebni kada želimo istaći nacionalno specifična odstupanja od njih. Koliko se još uvijek u istraživanju nadnacionalnih književnopovijesnih procesa suviše oslanjamo na građu što nam je daju književni pokreti, a koliko malo nastojimo oko utvrđivanja stilske zajedništva književnih djela, vrlo je jasno pokazao beogradski Kongres za poredbenu književnost koji se pretežno bavio »pravicima kao međunarodnim pojavama«. Naročito se to jasno ispoljilo u slučaju kada je razmatran simbolizam u svjetskim književnostima (Wellekov referat), manje u slučaju kada se radilo o relativno novijem pokušaju konstruiranja avangarde kao sustava književnih pravaca (Szabolcsijev referat), dok bi inzistiranje zapravo na kritičkoj i analitičkoj društvenoj funkciji realizma valjalo pozdraviti da je ono izvedeno iz strukture književnih djela (referat Harryja Levina).¹¹ U nas se, posebno u posljednje vrijeme, suočavamo vrlo često s problemom ekspresionizma i nailazimo tom prilikom na mnoge teškoće koje se, čini mi se, daju svesti na jednu: pomanjkanje sustavno izgrađenog općeg ekspresionističkog modela koji se možda daje shvatiti kao zasebna stilska formacija ili će postati jasniji ako ga budemo razmatrali u općenitijem sklopu evropske avangarde. Da u izgrađivanju takvog modela moramo ići svakako izvan manifesta i programa njemačkoga ekspresionizma i njihovih adekvata u našoj književnoj kritici, to je već jasno, napose poslije Franićeve studije u kojoj je primijenjen pojam »autohtonosti« ekspresionizma u hrvatskoj književnosti¹² premda se nedvojbeno radi o onome što se u našem zborniku naziva pojavom stila *avant la lettre*, odnosno o stanovitim zakonitostima razvitka ekspresionističkih stilova (još smo uvijek skloni upotrebi te manje obavezne oznake) iz prethodnih stilske formacije i grupa, kao što nam to rječitro dokazuje ruska književnost (Leonid Andrejev, Andrej Beli, naposljetku Majakovski) koja ekspresionističkih programa i imena jedva poznaje. Morali bismo također mnogo smjelije ići na raščišćavanje takvih pojmova kao što je npr. »naturalistička drama«, čemu je, za hrvatsko područje, u posljednje vrijeme znatno pridonijela sustavna Kotova studija.¹³

¹¹ Usp. zbornik *Actes du Ve Congrès de l'Association Internationale de Littérature Comparée, Belgrade 1967*, Amsterdam 1969, a također i moj, prije objavljivanja tog zbornika napisan, prikaz Kongresa: *Povijest književnih ideja ili povijest književnosti?*, »Umjetnost riječi« 1967, 4, str. 343–349.

¹² Usp. A. Franić, *Pristup problemu autohtonosti ekspresionizma u hrvatskoj književnosti*, »Radovi zavoda za slavensku filologiju« 10, 1968, str. 181–192.

¹³ Włodzimierz Kot, *Chorwacki drammat naturalistyczny*, Kraków 1969.

Suodnos pojavnih oblika nacionalne književnosti i evropske stilske formacije neće biti teško ustanoviti tamo gdje se radi o reprezentativnim i identificiranim modelima i njihovoj primjeni u nacionalnoj književnosti. Tako je već Badalić pokazao put kojim valja ići dalje: u slučaju nekih djela Kozarčeve proze nije krenuo samo putem linearnoga utvrđivanja odnosa Kozarac-Lurgenjev, već je taj odnos iskazao na daleko široj relaciji Kozarčevih djela prema općenitijem tipu ruskoga romana o »suvišnom čovjeku« koji je odista reprezentativan za ruski realizam a i općenito za tu stilsku formaciju, shvaćajući Kozarčevo djelo kao »hrvatsku varijantu« tog tipa.¹⁴ Kao što znamo (a to smo htjeli u našem zborniku još jednom naglasiti) nije više za nas problematičan odnos Kumičićeve *Olge i Line* ili *Gospođe Sabine* prema zolaističkom naturalizmu, pa je stvar možda samo u tome hoćemo li Kumičićeva znatna odstupanja od modela bilježiti i nadalje kao »romantičarska« ili ćemo ih promatrati u sklopu posebnosti nacionalnih funkcija hrvatske književnosti i osebnosti hrvatskoga realizma u njegovu konstituiranju u stilsku formaciju s izrazitim specifičnim odlikama. A i u suvremenoj hrvatskoj književnosti već imamo konstituirane adekvate pojavama reprezentativnih modela svjetske književnosti. Nema sumnje npr. da tip novele s mladim nonkonformističkim pripovjedačem i njime određenim mogućnostima stilizacije – što ga u nas poznajemo u stvaranju Slamnigovu, Šoljanovu i drugih hrvatskih proznih pisaca – odgovara takvom tipu u svjetskoj književnosti kakav predstavljaju J. D. Salinger u američkoj, Marek Hlasko i drugi u Poljskoj, Vasilij Aksjonov i drugi u ruskoj ili Grozdana Olujić u srpskoj književnosti. Dakako, čak kad bismo pretpostavili da je sva ova proza »tvrdo kuhana«, valja ipak ustanoviti je li stupanj tvrdoće u svakom pojedinom slučaju jednak ili različit, a napokon ne radi li se u nekim slučajevima o kajganama ili jajima na oko ili drugim »tim stvarima«.

Daleko je, međutim, složeniji zadatak radi li se o istraživanju onih pojava koje nisu poredive s kojim pojedinačnim reprezentativnim modelom evropske ili svjetske književnosti. Kod njih nam neće biti dovoljno uspoređivanje dvaju objekata istraživanja: oni imperativno zahtijevaju da još odlučnije izidemo iz začaranoga kruga poređivanja i odlučnije krenemo u pitanje nacionalne tradicije i posebnosti društvene funkcije književnosti u stanovito vrijeme i na nacionalno omeđenom prostoru. Još je uvijek s toga stajališta nedovoljno ocijenjen putokaz što nam ga je dao Frangeš u svome radu o Ivanu Mažuraniću koji rad, na žalost, ne nalazimo ni u ovom zborniku ni u njegovoj najnovijoj knjizi. Istrgnuvši napokon odlučno *Smrt Smail-age* iz konteksta evropskoga romantizma i susjedstva Byronova ili Puškinova, pa i romantičarskoga folklorizma, povezao je autor studije ovo djelo s Gundulićevim hrvat-

¹⁴ J. Badalić, *Odrzi ruske književnosti kod hrvatskih pisaca*, »Zbornik radova Filozofskog fakulteta« II, Zagreb 1954.

skim barokom, Kačićevim predromantizmom i prisutnošću klasičnih uzora koji, zahvaljujući tradiciji i suvremenosti hrvatskoga latinizeta, traju još uvijek u vrijeme narodnoga preporoda.¹⁵

Najizvornije pojave nacionalne književnosti, kako smo to već bili naglasili u *Tezama*, nastaju tamo gdje se radi o pluralizmu modela i narušavanju za određenu stilsku formaciju reprezentativnih tipova. Stoga smo obratili pažnju na posebnost Kovačićeva djela unutar hrvatskog i evropskog realizma, a upravo na liniji istraživanja mnogostrukosti suodnosa naziremo već mogućnost sintetičnijih sudova o Krležinim djelima koja se neprestano opiru, želimo li ih dovesti u neposrednu vezu s bilo kojim predstavničkim uzorkom evropskih književnosti, premda je upravo Krleža pisac koji je, možda, najpotpunije, ali pluralistički, povezan s evropskim književnim procesima – ali stalno u odnosu za koji nije toliko karakteristično oponašanje koliko suprotstavljanje, pa je i za istraživača znatno svrsishodnije lučenje nego li prisposobljanje. Krleža je, naime, onaj izraziti primjer umjetničke dijalektike afirmacije postojećega i u isti mah njegove negacije, koja tako često čini bit nacionalne posebnosti i osobne individualnosti svakog neponovljivog umjetničkog djela.

S tim spoznajama morat ćemo jamačno pristupiti uskoro i diskusiji o avangardi koja bi nas mogla uvjeriti u opravdanost i potrebu izgradnje, bar u temeljnim crtama, stilskoga modela avangarde kao međunarodne pojave, da bismo zatim mogli odrediti i odnose hrvatske književnosti prema tom modelu i odgovoriti tako na pitanje o primjenljivosti pojma u našoj znanosti o književnosti i s obzirom na hrvatsku književnost koja očito, osim nekih priloga u »Zenitu«, ne poznaje avangardnih pojavnih oblika u tako izrazitim i za modeliranje podobnim paradigmatama kao što ih poznaje, recimo, mađarska, češka ili ruska (pod imenom futurizma i »Lefa«) književnost.¹⁶ Jedan mađarski sudionik beogradskog Kongresa nije se usudio usred Beograda pribrojiti Krležu evropskoj avangardi samo zato jer je naš najveći revolucionarni pisac u to vrijeme bio prestao figurirati na popisima članova političkoga rukovodstva hrvatske socijalističke republike, ali će biti jamačno i znanstvenih razloga za to da se utvrde ne samo pozitivni nego i negativni vidovi odnosa Krleže i evropske književne avangarde.

Prema prigovorima koji bi se ticali nacionalne zastupljenosti pojedinih književnosti s kojima je hrvatska književnost dospijevala u stanovite suodnose, već smo zauzeli načelno negativni stav. Nismo sastavljali zbornik po nacionalnom ključu i za nas nije bitno koliko je koja strana književnost u ovom zborniku zastupljena, već je bitno koliko su koje pojave u hrvatskoj književnosti osvijetljene. Pa ipak, za žaljenje je nedovoljna suradnja u zajedničkom naporu pojedinih stručnjaka za strane

¹⁵ Frangešov rad *Umjetnost Ivana Mažuranića* možemo pročitati i kao predgovor izdanju I. Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, Zagreb 1965, str. 9–37.

¹⁶ O tome pitanju pišem u časopisu »Umjetnost riječi« br. 2/1971.

književnosti koji su već dokazali svoje sklonosti prema poredbenim istraživanjima, ali nisu prisutni u ovom zborniku; nadamo se da će u narednim pothvatima Instituta naći vremena i mogućnosti za rad na zajedničkim programima. Uбудućе bi trebalo također da jače aktiviziramo u smislu suradnje strana znanstvena središta, premda smo i do sada željeli takvu suradnju. Posebno upozoravamo na potrebu šire suradnje sa znanstvenim radnicima koji dobro poznaju srednjo- i istočnoevropsku književnu problematiku, s obzirom s jedne strane na nedovoljnu našu kadrovsku osposobljenost u nizu područja (slovačka, mađarska, rumunjska, ukrajinska književnost, baltičke književnosti i t. sl.), s druge pak strane na stvarnu znanstvenu potrebu tipološkog proučavanja nacionalnih književnosti srednjo- i istočnoevropske regije, napose onih naroda u kojih se moderna nacija konstituirala u XIX stoljeću. Premda će se hrvatska književnost u mnogome razlikovati od drugih književnosti te regije prije svega po razvijenoj renesansi i baroku, nekada i po naglašenom latinitetu koji mahom znači i njezinu stvarnu dvojezičnost, ali i ona, posebice u XIX stoljeću, iskazuje mnoge srodne procese s drugim književnostima koje su u to vrijeme djelovale pretežno u svojim nacionalnim funkcijama. Po tome hrvatska književnost nije srodna samo slovenskoj ili srpskoj književnosti, a ni ova se srodnost ne može tumačiti južnoslavenskim etničkim srodnostima, niti je ta srodnost karakteristična isključivo za slavenske književnosti koje pretežno iz praktično-znanstvenih razloga svijet često proučava kao jednu cjelinu,¹⁷ nego se ta podudarnost mnogih pojava može pročitati također u rumunjskoj ili mađarskoj književnosti, a jamačno i književnosti litavskoj, jer prostor Krležine Blitve, za kojega mislimo da je već, bar u nama, za nama – nije samo geografski i društveno-politički prostor Barutanskog i njegova nužnog suputnika Nielsa Nielsena nego i književnopovijesni prostor u kojemu se na srodan način pojavljuju nacionalni pjesnici – Waldemarasi. Pa kada, recimo, Vera Calin iz Bukurešta govori na beogradskom Kongresu o naslojavaju književnih pravaca u rumunjskoj književnosti prve polovice XIX stoljeća, ističući »koegzistenciju predromantičarskih i romantičarskih aspekata s klasicističkim aspektima i mnogobrojnim stavovima koji potječu od prosvjetiteljstva«,¹⁸ onda mi pomišljamo i na književnost hrvatskog preporoda, a da ne govorimo npr. o Bakoševim načelima periodizacije slovačke književnosti koja su nam, kada je riječ o XIX stoljeću, osobito bliska.¹⁹

Ističem ovdje upravo primjere iz tih književnosti jer smatram da su podudarnosti suodnosi recimo češkog i hrvatskog preporoda dosta dobro poznati, a jednako i neke podudarnosti u oblicima hrvatske i polj-

¹⁷ Usp. *Književne poredbe*, str. 14–17.

¹⁸ V. Calin, *Aspects de la superposition des courants littéraires dans la poésie roumaine au cours de la première moitié du XIX siècle*, cit. zbornik, str. 229.

¹⁹ Usp. *K otázkam periodizácie literárnych dejín u knjizi Literatúra a nastavba*, Bratislava 1960; *Problém vývinovej periodizácie slovenskej literatúry u knjizi Problemy literárnej vedy včera a dnes*, Bratislava 1964.

ske književnosti. Ako pak posebno naglašavam potrebu suradnje s ovim znanstvenim središtima, činim to i zato što se u nas još uvijek proučavanje odnosa hrvatske književnosti prema njemačkoj, francuskoj, engleskoj i ruskoj književnosti razumije samo po sebi, dok potrebu poznavanja i prostorno bliskih književnih kultura, ne radi li se o južnoslavenskim književnostima, još uvijek moramo argumentima dokazivati.

Zahvativši u prvom pothvatu takve vrste u nas a i u mnogim zemljama Evrope (upozoravamo ovdje ipak na srodan zbornik što ga je izdao mađarski Institut za povijest književnosti,²⁰ a i na mnoge »bilateralne« zbornike u češkoj, slovačkoj i sovjetskoj znanosti) zahvativši manje ili više sustavno u povijesnu cjelovitost hrvatske književnosti od preporoda pa nadalje, mi ćemo, poučeni iskustvom ovoga rada, očito ubuduće biti manje pretenciozni u pogledu povijesnoga opsega, pa našu pažnju pokloniti mnogo više metodološkim pitanjima, ali i izboru određenih područja koja su do sada, pa i ovdje, bila zanemarivana. Mislim da bi se o budućim pravcima proučavanja moglo već raspravljati na temelju ovoga što je ovdje rečeno, ali držim da bi u prvom redu trebalo još jače naglasiti toliko potrebnu orijentaciju na sam književni tekst, počev od pitanja osebnoga razvitka jezika hrvatske književnosti s obzirom na druge evropske jezike, pa preko istraživanja podudarnosti i različitosti na stilističkoj razini, dopirati do pitanja versifikacije i poetike, a zatim i do složenijih pitanja povijesno nastalih stilova u njihovom evropskom kontekstu. Sugestije za buduće naše planove koje budu izrečene na ovom skupu neće biti samo formalno uzete u obzir nego će obavezivati, vjerujem, kako ovaj Institut tako i njihove podnosioc.

Nanosljetku, pred istraživačem hrvatske književnosti stoji danas više nego ikada prije istraživanje odjeka hrvatske književnosti u drugim književnim sredinama. Nekoć je to bio lakši zadatak: svodio se na ograničena područja, od *Hasanaginice* i Fortisa pa dalje na mjesto našega ili srpskoga usmenoga pjesništva u evropskom predromantizmu i romantizmu ili na bilježenje odjeka pojedinih djela naše književnosti devetnaestoga i prve polovice dvadesetog stoljeća izvan naših granica. Danas su pitanja koja se pred nas postavljaju kvantitativno i kvalitativno posve drugačija: ne samo Krleža nego i cijeli niz suvremenih hrvatskih pisaca poznat je izvan hrvatskog ili srpskog područja, pojavljuju se mnogobrojni prijevodi na svjetske jezike, pišu se kritičke recenzije i osvrti, a veliki broj znanstvenih radnika-slavista u svijetu radi ne samo na tradicionalnim znanstvenim pitanjima naše književne prošlosti nego i na problematici naše suvremenosti. Sva ta bogata djelatnost nije za nas važna samo kao pokazatelj divulgacije hrvatske književnosti u svijetu; za nas kao historičare hrvatske književnosti i znanstvene radnike na tom području ona može pružiti bogatu građu koja može voditi, čak kada se gdjegdje pojavi koje naše djelo u iskrivljenom ogledalu i suvremenim ideologijama zamućenom svjetlu, prema spoznajama o mjestu

²⁰ *Littérature hongroise-Littérature européenne*, Budapest 1964.

koje danas zauzimamo u književnim procesima, o tome što se od hrvatske književnosti prima kao staro i tradicionalno, što se poistovećuje sa stanim pojavama u ovim ili onim književnostima, a što se doimlje kao nepatvorena novost u književnostima evropskoga središta i istoka. Na tom području čini se da je, bar na početku, opravdan put klasične i tradicionalne komparatistike: onakve kakvu su diktirala moćna središta nacionalnih književnosti i nas primoravajući da istražujemo sudbine velikih pisaca u našim tzv. »malim« književnostima. A protiv upravo takve orijentacije u poredbenim istraživanjima bili smo se izjasnili god. 1966. Za nju, međutim, jesmo kada se radi o, izreknimo taj kompromitirani izraz, r e c e p c i j i, ali samo naših, hrvatskih pisaca u stranim književnostima. Jer, da ponovimo – predmet naših proučavanja, kako kroatista tako i književnih historičara uopće, mora biti prvenstveno književnost hrvatska kao dio velike obitelji evropskih književnosti.